

ЉИЉАНА ПЕШИКАН ЉУШТАНОВИЋ

ОД ИСТОРИЈЕ ДО ЛЕГЕНДЕ У ВИЋЕЊУ НЕНАДА ЉУБИНКОВИЋА

Књига Ненада Љубинковића *Од Косовске бишке до косовске легенде* била је одличан избор да је Косовскометохијски одбор Матице српске објави као своје прво издање. Зато што Ненад Љубинковић као научник и као човек повезује особине које се често раздвајају – истинску људску страст, луцидност и машту са научним приступом, истраживачком систематичношћу и изузетно добрим образовањем. Ако су у праву, а ја верујем да јесу, Лотман и Успенски, који тврде да је људски мозак организован тако да један његов део увек припада домену митског мишљења, а други логичко-рационалном и да је поетско она карика која те ствари повезује, Ненад се бави идеалним послом за човека који одлично познаје оно што јесте стародревни мит (притом, ја о миту говорим као о светој причи, а не као о лажи и мистификацији) – домен легендарног – али исто тако и домен историјског, као систем проверених и доказаних на изворима заснованих чињеница, а истовремено има маште, страсти и храбрости да успоставља везе међу њима. Такође, мислим да је драгоцен ауторова одлука да текстове у књизи ослободи оне опширне и детаљне научне апаратуре коју су у свом првом појављивању имали. Овако „олакшана”, његова књига постаје штиво које ће са задовољством читати сваки образованији читалац кога питање Косова интересује, а право да вам кажем не могу да замислим онога кога ово питање у овоме часу не интересује.

Један од главних доприноса ове књиге јесте управо суверено повезивање домена легендарног и историјског. Покојни академик Светозар Кољевић рекао је својевремено, у тексту објављеном у *Лейпцигу Мајице српске*, да анахронизам и анатопизам у усменој епизици и предању не спадају само у последице заборављања већ

су они, пре свега, поступци у епској стилизацији. Епска истина не мора почивати на истинитости догађаја. То је она аристотеловска истина која почива на законима вероватности и нужности и, рекла бих, једне врсте функционалности. Ненадова књига врло добро осветљава како легенда задовољава одређене људске потребе. С једне стране, то су биле потребе хришћанског живља, које се нашло суочено са оним што је доживљено као библијска пошаст: народ друге вере долази, осваја и уништава богомоље, удара на саме основе духовности и опстанка. Затим, ту је и турска легенда и потреба да се смрт владара угради у темеље његовог царства, да се у највећој мери функционализује. Ту је и логика руског владара Ивана Грозног, који је по мајци Србин, и који је укључио у основе своје владарске идеологије и култ Светог Саве и Светог Симеона, као и причу о Косову.

Ненадов суштински допринос у овој књизи јесте, пре свега, у томе што он показује сложеност косовске легенде. Не постоје само турске, хришћанске и локалне легенде већ се и оне, свака за себе, додатно разгранавују. Хришћанска легенда јесте легенда о кнезу Лазару, и колико год Ненад тај аспект приписивао Вуку, рекла бих да је то легенда која проистиче из времена Устанка. У Устанку треба направити онај велики обрат у коме се нешто што је доживљено као „пошљедње вријеме”, као крај, смак света одједном преобраћа у победу, треба разрешити како се из пошљедњег времена може изаћи у нови успех, како се поново може засновати једном пало царство.

То је решио слепи песник Филип Вишњић, посебно поменут и апострофиран на самом крају књиге. С посебним задовољством делим Ненадово убеђење да су Филип Вишњић и Милија и већина Вукових певача у ствари велики песници. Истовремено, Ненад у том свом истраживању и преобликовању слагалице до детаља показује како су историјска сведочанства малобројна, непоуздана и осетљива. У том преобликовању мозаика он ће нам показати да неке ствари у које смо волели да верујемо нису истина. Тако су, рецимо, она звона на Нотр Даму, по свему судећи, звонила због битке на Ровинама, а не због битке на Косову. Он ће предложити да поново размислимо о нечему што смо на студијама учили као типичан пример како се легенда уписује у историју, а то је прича пушкара Јерга о завади Лазаревих зетова. Ненад поставља питање зашто прича о сукобу на Лазаревом двору не би била истинита. Он подсећа да зет не мора бити само ћеркин муж, већ и сестрин муж (сродник по женској линији, српски зет) а да је Вук Бранковић, господин Вук, Мусићима, сестрићима Лазаревим, узео град који су они поседовали, што указује да је тих сукоба морало бити.

У суштини Ненад Љубинковић показује, и то је основ његове луцидности, способност да доводи у сумњу општеприхваћене закључке, али и да непристрасно прихвата и разматра све познате сегменте. Веома су драгоцени његови подаци о турским сведочанствима, зато што показују како се ти митови, привидно различити, у суштини подударају. Треба погибију војсковође претворити у тријумф, и то је оно што косовска легенда ради.

С друге стране, он показује како се, према његовом виђењу, код Вука гради мит о оклеветаном јунаку, који је иначе универзалан у светској епизици (сам аутор наводи пример Роланда, који је историјски гледано, био релативно безначајан ситни племећ, а еп и легенда дали су му улогу оклеветаног јунака, док је издајник, опет разумљиво, постао први и најмоћнији царев доглавник и зет – Ганелон). Типична за усмени еп уопште јесте категорија јунака којег су оклеветали, а који доказује властиту неопходност. Тај мит је у самој основи и Његошевог *Горског вијенца*.

За будуће истраживаче изузетно је подстицајно и указивање на праву природу локалних легенди. Таква је, на пример, прича о жени, као „стајаћем издајнику”, о доњем, хтонском женском божанству – баби – која је пандан богу громовнику, а, понекад, и његова жена, и соларном јунаку – Обилићу. Соларну природу Обилића можда најбоље потврђује управо то што је његов противник управо баба, она која по низу локалних легенди одаје Турцима како га могу савладати. Његош предање о баби избацује, али прави од соларне природе Обилића неке од најлепших слика српске поезије 19. века. То је онај свети ратник који се успиње у витешко царство поезије и тамо над сјенима влада, као коначни тријумф сунчевог ратника.

Ненад показује, и то је оно што мене нарочито фасцинира, како те легенде доприносе да се једна руска династија у својој идеологији учврсти, да покаже и докаже своју духовну сублимацију. На сваком кораку он показује својство неопходно за истраживача ове области: отпорност на амбивалентност, на противречност. Било какво тумачење косовске легенде које све јасно и до краја објасни, видимо из Ненадове књиге, увек је сумњиво. Сумњиво је јер не одговара духу традиције.

Мени је изузетно интересантан део књиге који се бави издајом Бранковића, зато што сам се Бранковићима активно бавила у једном подугом периоду (истина другим јунацима). Ненад је, верујем, потпуно у праву кад каже да је у продуковању легенде о издаји Бранковића великог удела имала католичка пропаганда. Католички бискуп Андрија Змајевић каже за деспота Ђурђа Бранковића како је толико светом оцу непокоран био, упркос томе што га је Свети

Иван Капистран наговарао да прихвати послушност и покорност папи, да га „и данас” због тога зову „невера деспот Ђурђе”. Та прича о невери Бранковића врло је сложена и због тога што су последњи светитељи из српских владалачких породица Бранковићи, што показује како је та прича релативна.

Ту релативност усмених прича и способност да се у њима креће, и то да се креће с једном врстом страсти, истраживачке радозналости и способности да уочи чињеницу, да укаже на њу, Ненад Љубинковић у књизи *Од Косовске бишке до косовске легенде* вишеструко испољава. Ова књига је такође интересантна по томе што без икакве страсти показује како је и колико албанска традиција допринела формирању прича о Косову, како се из мита о Шин Ђону (Јовану Владимиру) понешто уписало и у мит о нашем Светом кнезу Лазару (светих мученика главносаца има и код хришћана и код муслимана).

Ово је књига која показује ауторов лични дијалог са великом, не само научном, већ и великом националном дилемом: зашто славити битку која се окончала поразом. Ненад даје суверен одговор – нема чега да се стиди народ који пева о својим земаљским поразима. Пораз јесте тема поезије. Замислите на шта би личила светска поезија када би се из ње избацило све оно што је прича о болу, смрти, о осујећењу – поезије тада практично не би ни било. Он ће опоменути и на искључивост појединих научних теорија, показује шта је у сремској теорији делимично тачно. (То је теорија по којој се косовска легенда, по Матићу, формира овде у Војводини, у Срему, и практично нема везе са Србијом.)

Ненад са сувереним познавањем духовног и интелектуалног простора по коме се креће тера свог читаоца да размишља о читавом низу изузетно важних и значајних научних тема: рецимо, о стапању та два круга косовских песама, иако је српска позиција у два косовска боја била битно различита. Ђурађ Бранковић у други Косовски бој с разлогом није хтео да уђе – тек је обновио деспотовину која је већ једном пала, вратили су му се ослепљени синови, преко кћери Маре склопио је мир који је Србији био неопходан, јер је Србија била у изузетно тешкој позицији између два велика противника различита по вери (хришћана који нису православци и муслимана) и различитих по политичким интересима, од којих нико српске интересе није доживљавао како треба. Ђурађ одлучује да не уђе у Други косовски бој, и показује – колико год да је импресивна воља и способност Јаноша Хуњадија да се бори против Турака у свакој ситуацији – да је тај бој био лоше испланиран и лоше спроведен. У једној песми, записној (или испеваној?) од стране учитеља, та је болна дилема овако формулисана: „Оста

Ђура ко на ватри живој, / Измеђ' Турци и измеђ' Мађари, / Код обоје веру изгубио”.

Косовска легенда о којој Ненад пише претвара све то трагично, противречно, тешко историјско искуство у причу с којом се може живети, претвара га у основ једног доброг самоосећања. У једној песми из *Босанске виле*, коју јако волим иако спада у оно што се зове постепска хроника, око фигуре цара Лазара седе сви који имају везе са Косовским бојем – с десне стране Обилић Милош, па Бановић Страхиња, па шуре девет Југовића, па мили таст стари Југ Богдан. Кнез ту испред себе држи милога унука, то је, наравно, Сибињанин Јанко, јер је он по нашој легенди син Стефана Лазаревића, и до њега дијете Секулу.

Та слика, колико год је историјски нереална, показује како се у најтежим тренуцима када су косовске песме записиване, у времену веома озбиљних историјских ломова, како се из нечег што јесте велика несрећа, из нечег што је тешко, противуречно, мучно губљење, ствара основ самосвести, ствара се она духовна породица на коју се јединка и народ могу ослонити. Хоће ли нама у овом часу косовска легенда помоћи не знам, али је чувати морамо не само због народне песме него и због Његоша, због свега онога на шта се она прелила, онога што је прожела у духовној грађевини која јесте битан део српског идентитета.*

---

* Реч изговорена у Матици српској на промоцији књиге Ненада Љубинковића *Од Косовске бишке до косовске легенде* (Матица српска, Нови Сад 2018), у Новом Саду, 24. децембра 2018. године.